

Бияров Б.Н.¹, Құсманова К.А.²,

¹С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университетінің
қауымдастырылған профессоры, ф. ф. к.,

²Д. Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік техникалық университетінің доценті, ф. ф. д.,
Қазақстан, Өскемен қ., e-mail: kusmanova_2014@mail.ru

ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ТОПОЖҮЙЕСІН РЕТТЕУ ЖОЛДАРЫ

Мақалада Шығыс Қазақстан облысының топонимикалық кеңістігінің тілдік қабаты (стратиграфиясы) үш қабаттан тұратындығы салыстырмалы тарихи тұрғыдан талданып көрсетілген. Атап айтқанда, біріншісі, ерте заманнан бері келе жатқан, осы өлкенің байырғы тұрғындарының тілінен жасалған түркі қабаты құрайды. Екінші қабат XIII ғасырдан бастап еніп, 1755 жылдарға дейін, яғни Жоңғария құлағанға дейін, жалғасқан моңғол тілді топонимдерден тұрады. Үшінші қабатты славян тілдеріндегі топонимдер құрайды. Сондай-ақ, аймақтың топокеңістігін ретке келтірудің алғышарттары мен жолдары айқындалған. Мақалада аталған мәселелерді шешудің ғылыми-практикалық жолдары қарастырылған. Ең алдымен, аты ауыстырылуға тиіс нысанды көзбен көріп, арнайы зерттеу жүргізу арқылы атауыштық қасиетін анықтау керек екендігі зерделенген. Ол үшін сөз бен топонимнің семантикалық құрылысы салыстырылған. Шығыс Қазақстан топожүйесінің қалыптасу тарихы ғылыми тұрғыдан талданып көрсетілген.

Түйін сөздер: топожүйе, моңғол қабаты, түрік, славян тілдері, этноним, антропоним.

Biayarov B.N.¹, Kusmanova K.A.²,

¹Candidate of Philology, Associate Professor of S. Amanzholov EKSU,

²Doctor of Philology, Professor of D. Serikbayev EKSTU, Kazakhstan, Ust-Kamenogorsk,
e-mail: kusmanova_2014@mail.ru

Ways of Exploration of Toposystem of East Kazakhstan Region

The article makes the comparative historical analysis of the three language layers of the toponymic space of the East Kazakhstan region (stratigraphy). In particular, the first—the Turkic layer, made of the languages of the indigenous inhabitants of this region, which has taken place since ancient times. The second layer consists of Mongolian-language toponyms, starting from the XIII century to 1755, that is, before the Jungar fall. The third layer consists of toponyms in Slavic languages. In addition, ways and prerequisites to streamline topoarea of the region were made. The article deals with the scientific and practical ways of solving these problems. First of all, it is necessary to make a visual inspection of the object to be replaced, as well as to conduct a special study to determine the properties of the name. To do this, you can compare the semantic structure of the word and the toponym. The history of the formation of toposystem East Kazakhstan was analyzed from the scientific point of view.

Key words: toposystem, Mongolian layer, Turkish, Slavic languages, ethnonym, anthroponym.

Бияров Б.Н.¹, Құсманова К.А.²,

¹к. ф. н. ассоциированный профессор Восточно-Казахстанского
государственного университета им. С. Аманжолова,

²д. ф. н. доцент Восточно-Казахстанского государственного технического университета
им. Д. Серикбаева, Казахстан, г. Усть-Каменогорск, e-mail: kusmanova_2014@mail.ru

Методы регулирования Восточно-Казахстанской топосистемы

В статье приводится сравнительный исторический анализ трехслойности топонимического пространства (стратиграфии) Восточно-Казахстанской области. В частности, первый тюркский слой, который имеет место с древнейших времен, состоит из языков коренных жителей этого

края. Второй слой состоит из монгольско-языковых топонимов, вошедших в период с XIII века до 1755 года, то есть до Джунгарского падения. Третий слой составляют топонимы из славянских языков. Кроме того, были определены пути и предпосылки для упорядочения топопространства региона. В статье рассмотрены научно-практические пути решения указанных проблем. В первую очередь необходимо произвести визуальный осмотр объекта, который необходимо заменить, а также провести специальное исследование, определить свойства названия. Для этого можно сравнить семантику слова и топонима. История становления топонимической системы Восточного Казахстана проанализирована с научной точки зрения.

Ключевые слова: топонимическая система, монгольский пласт, тюркский, славянский языки.

Кіріспе

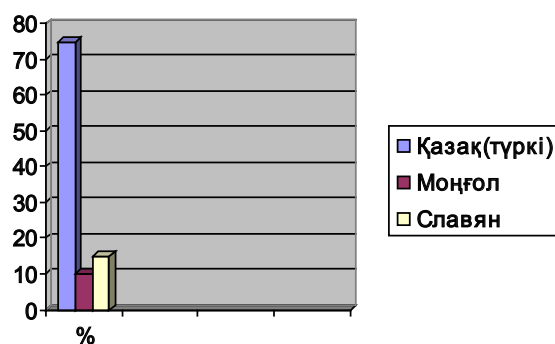
Шығыс Қазақстан облысының топонимикалық кеңістігін жеке алып қарағанда, оның тілдік қабаты (стратиграфиясы) үш қабаттан тұратыны анық байқалады. Біріншісін есте жоқ ерте заманнан бері келе жатқан, осы өлкенің байырғы тұрғындарының тілінен жасалған *түркі* қабаты құрайды. Тілтаным ғылымында шартты түрде алтай тіл бірлестігі дәуірі, сак, ғұн, түркі кезендері деп бөліп жатады, алайда нақты бір жер-су атының қашан пайда болғанын тап басып анықтау қиын. Сонда да көне атауларға *Алтын йыш-Алтынтағ-Алтынтау* (қазіргі Алтай), *Мұзтағ-Мұзтау*, *Ертіс*, *Бұқтырма*, *Күршім*, *Ариаты*, *Алтықыз*, *Қаба*, *Бейнетөңіз* (қазіргі *Зайсан*), *Барқытбел* (қазіргі *Тарбағатай*), *Қалба* сияқты топонимдерді жатқызуға болады. Түркі қабаты қазіргі аумағымызда ресми тіркеліп жүрген 20 000 атаудың 74,8 %-ын құрайды (State catalogue of geographical names of the Republic of Kazakhstan, 2004: 321).

Екінші қабат XIII ғасырдан бастап еніп, 1755 жылдарға дейін, яғни Жоңғария құлағанға дейін, жалғасқан *моңғол* тілді топонимдерден тұрады. Ол атаулардың көбін қазақтар қайтадан өз тілдеріне аударып алса, көбі фонетикалық өзгеріске түсіп, тілімізге бейімделіп кетті. Мысалы, *Алтай*, *Зайсан*, *Тарбағатай*, *Қалжыр*, *Күрті*, *Тұрғысын*, *Тайынты*, *Арқауыл*, *Бүркітауыл*, *Долон*, *Ұлан т.б.* Облысымызда жуық шамамен 10 %-дай моңғол атаулары сақталып қалған.

Үшінші қабатты Жоңғария құлағаннан кейін көп ұзамай келе бастаған *славян* тілдеріндегі топонимдер құрайды. Ол атаулар 1760, 1870-ші жылдардан бастап, үздіксіз еніп жатты. Аймақ атауларының 15 %-ы орыс, украин, беларус тілдерінен жасалған: *Быструшка*, *Тихая*, *Сухойлог*, *Каменка*, *Шеманаевка*, *Николаевка т.б.* (Saparov, Biyarov, 2006: 14-17).

Шығыс Қазақстанда угро-фин тілдерінен *Согра* «батпақ, саз», араб-парсы тілдерінен *Дара/Дере* «тау шатқалы» тәрізді бірді-екілі топо-

ним кездескенімен, олар жеке-жеке тілдік қабат құрай алмайды.

1-сурет – Шығыс Қазақстан облысы топонимдерінің стратиграфиялық бағанасы

Эксперимент

Бұл айтқанымыз Шығыс Қазақстан топонимдерінің қалыптасу тарихын білдіреді, ал аймақ топонимдерінің қазіргі жағдайы мен болашақ даму жолы қандай деген заңды сұрақ туады. Қазақстанда әлі де шешімін таппаған мемлекеттік тіл мәселесінің ішінде оның құрамдас салалары термин мен ономастика да бар екенін ұмытуға болмайды. Тілдің ұлттық бейнесі осы екі салада айқын көрініс беретін себебі, олардың күнделікті өмірде жиі қолданылатындығында болса керек.

Шығыс Қазақстан ономастикасы түбегейлі өзгерістерді қажет етеді. Оның ішінде *этнонимдер* бізге дайын қалпында мұраға қалғандықтан, өзгертуге құқығымыз да, құдіретіміз де жоқ. *Антропонимдер* араб-парсы және басқа тілдерден енген есімдермен біршама шұбарланған болса да, ол кезек күттірмейтін іс емес. Қазіргі кезде ең өзектісі – *топонимдерді* жөнге келтіріп алу, өйткені адам есімі де, өмірі де өтпелі, уақытша құбылыс, ал жер-су – мәңгілік. Топонимдер жас мемлекетіміздің ұлттық келбетін айқындайтын символдар қатарына жатады.

Сондықтан аймақтың топокеңістігін ретке келтірудің мынадай алғышарттары мен жолдары бар: Шығыс Қазақстан облысында ресми тіркелген 20 000 макро және микропоним бар десек, оның 3 000-ы славян тілінен енген және олардың лексикамызға енгеніне 300 жылға жуық уақыт өтіп кеткен. Бұл мезгілде географиялық нысанның тарихи аты ел жадынан шығып кетуі – заңды құбылыс. Ол нысандардың түркілік не моңғолдық тарихи аттары ешқандай мұрағатта сақталмаған. Бұдан туындайтын мәселе – кірме атаулардың орнын басатын топонимдердің табылмауы. Соның кесірінен атсыз қалған немесе ауыстырылған нысандарға *Ақмарал*, *Береке*, *Бейбітшілік*, *Махаббат тауы*, *Өркениет*, *Ынталы*, *Бақыт*, *Шаттық* тәрізді жер бедеріне қатысы жоқ атаулар беріле бастады. Бейілсіз байлар мен белгісіз батырлардың есімдерінен жасалған антропонимдер қаптап кетті. Көрші тұрған табиғи нысанның атын ала салу әдісі пайда болды. Мәселен, *Георгиевка* – *Қалбатау*, *Завидное* – *Айыртау* сияқты. Бұны жақсы үрдіс деп айту қиын. Жер мен су – атымен, затымен қоса – сол жерді мекендеген халықтың байлығы екенін ескерсек, ондай бейберекеттікке жол беруге болмайды.

1996 жылы 23 мамырда мақұлданған «Қазақстан республикасының мемлекеттік сәйкестілігін қалыптастыру тұжырымдамасында» Қазақстанның өз мемлекеттілігін нығайту мен жетілдіру міндеті қойылған еді. Ол құжатта: «...Мемлекеттілік – кез келген қоғам үшін, кез келген халық үшін дамудың басты шарты. Олардың тағдыры да, бүгінгі мен болашағы да, игілігі мен гүлденіп-көркеюі де мемлекеттілігіне байланысты... Мемлекеттік сәйкестілік дегеніміз мемлекетке тән барлық элементтердің тәуелсіз мемлекет белгілеріне сәйкес келуін білдіреді» – делінген. Сәйкестіліктің бір элементі ретінде «Қазақстан Республикасындағы ұйымдарды, темір жол бекеттерін, әуежайларды, сондай-ақ физикалық-географиялық нысандарды атау мен қайта атаудың және ол атаулардың транскрипциясын өзгертудің тәртібі» бекітілген болатын. Сол уақыттан бері мемлекеттің ұлттық бейнесін қалыптастыру жолында көптеген істер істелді: діні, тілі, шекарасы, астанасы, ұлттық рәміздері мен менталитеті анықталды. Орындалған жұмыстардың ішінде мемлекеттік тіл саясатының аясына енетін ономастикалық мәселелер де болды. Ол істердің басым бөлігі Егемендіктің алғашқы жылдары қауырт көтерілген патриоттық сезімнің арқасында жүзеге асты. Мәселен, Алматы қаласындағы

көше атауларын студент жастар жаяу аралап жүріп, өз қолдарымен ауыстырды; көптеген кірме, саяси атаулардың орнына тарихи атаулар қайтарылды.

Алайда егемендіктің екпінімен, буырқанған сезіммен жасалған істерде асығыстық, ретсіздік болмай қоймады. Ақырында ұлттық оярудың алғашқы кезеңі аяқталып, мемлекеттік тіл мәселесі, өзінің терминдік, ономастикалық салаларымен қоса, дағдарысқа ұшырады. Астатөк сезімнің, эмоцияның ұлы істерге дәрменсіз екені тағы да анықталды. Ұлттық оярудың алғашқы сатысында міндетті түрде болатын «сезімге бой алдыру» үрдісі қазір сабасына түсті. Енді саналы түрде салмақты зерттеулер жүргізу қажеттілігі туды. Негізінен мынадай қателіктер жіберілді.

1) Қазақстанды әлемгетанытатын белгінің бірі болып табылатын оның физика-географиялық нысандарының атаулары біртұтас ұлттық сипатқа ие болған жоқ. Ауыстыруды қажет ететін кірме, саяси, жасанды атаулардың пайызы әлі де жоғары. Мәселен, Шығыс Қазақстан облысының Көкпекті, Глубокое, Зырян, Бородулиха, Бесқарағай аудандарында жер-су аттарын мемлекеттілікке сәйкестендіру шаралары жүзеге аспай жатыр. Біз сияқты тәуелсіздігін алған ТМД елдері мемлекеттілігін баяғыда реттеп, ұлттық белгілерін сәйкестендіріп алған. Бізге де сырттан келіп жатқан кедергі жоқ, тек өзіміздің жалтақ, енжар, керітартпа мінезіміз ғана кеселін тигізіп тұр.

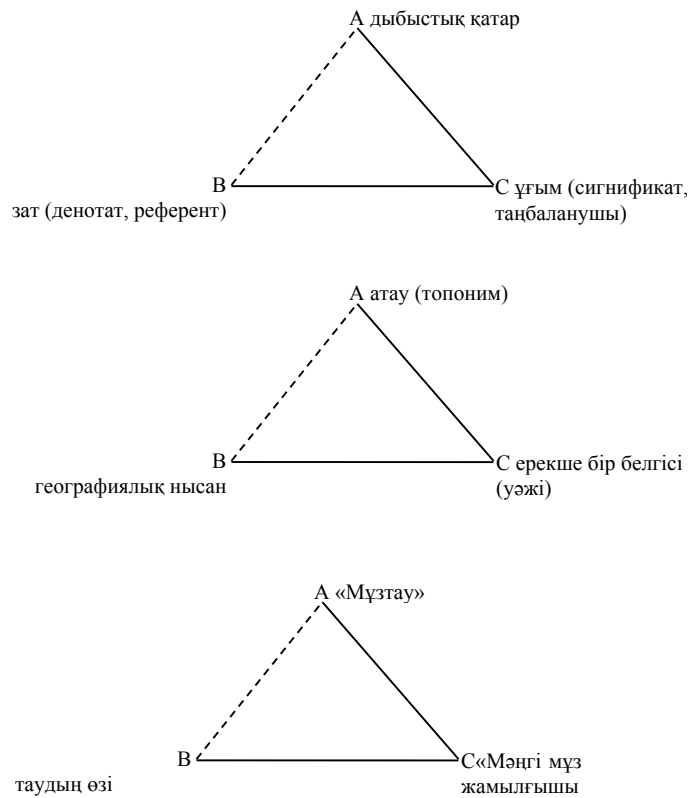
Қазақстандық мемлекеттілікке сәйкестендіру еріккеннің ермегі емес, республикалық, халықаралық маңызы бар іс екенін түсінетін уақыт жетті, әріптестер. Мұндай шара әлемдегі өркениетті елдің барлығында жүргізіледі. Мысалы: *АҚШ-та* Географиялық атаулар бюросы, *Канадада* Географиялық атаулардың тұрақты комитеті, *Германияда* Географиялық атаулардың ұлттық комитеті, *Англияда* Британия география қоғамының географиялық атаулардың тұрақты комиссиясы, *Ресейде* Геодезия, Аэрофототүсіру, Картография бас басқармалары жұмыс істейді. Олардың барлығына да географиялық атауларды дұрыс пайдалануды бақылап, түзетіп, жүйелеп отыруға бағатталған түрлі құқықтар берілген. Сонымен қатар әр мемлекеттің картографиялық жүйесін *БҰҰ*, *Бүкіләлемдік почта одағы*, *Халықаралық гидрографиялық бюро*, *Халықаралық азаматтық авиация ұйымы*, *Халықаралық картографиялық бірлестік*, *Халықаралық стандарттау ұйымы* т.б. ірі қауымдастықтар бақылап отырады.

Англияда, тіпті, итке ат қоюдың заңдастырылған ережесі бар: әйгілі адамдар есімі, ел, қала, белгілі мекен атаулары, шет тіл сөзі және сан есім атау ретінде берілмейді. Берілген кинонимнің (ит атауының) өзі 24 әріптен аспау керек т.б. (Madieva, Imanberdieva, 2005: 240).

2) Атауларды ауыстыру кезінің өзінде сауатсыздық, жауапкершілікті сезінбеу, «өзім білемдікке» салыну орын алуда. Жергілікті жердегі атқарушы ұйымдардың табиғи нысанға, елді мекенге атау беруде қателесуге құқығы жоқ, өйткені ол атау мемлекеттік рәміздер қатарына еніп, саяси-географиялық картада таңбаланып, Қазақстанның болашағына қызмет ететін болады. Облыстық Тілдерді дамыту басқармасы, оның Ономастика бөлімі қаншама конферен-

ция, дөңгелек үстел өткізіп, атауларды дұрыс ауыстырудың жолдарын көрсетіп жатса да, аудандық, ауылдық тіпті қалалық әкімшіліктің елді мекен, көше атауларын ауыстыруда белсенділігі тым төмен. Бұл міндетті қазіргі буын өкілдері, яғни біздер, атқаруға тиіспіз, өйткені уақыттың өзі жүктеп отыр.

Біз аталған мәселелерді шешудің ғылыми-практикалық жолдарын қарастырған едік. Ең алдымен, аты ауыстырылуға тиіс нысанды көзбен көріп, арнайы зерттеу жүргізу арқылы ерекше бір белгісін тауып алуымыз керек. Өйткені жалқы есім кәдімгі сөзден жасалатындықтан, сөздің атауыштық қасиетін өз бойында сақтайды. Ол үшін сөз бен топонимнің семантикалық құрылысын салыстырып көрелік:

2-сурет – Сөз бен топонимнің семантикалық үшбұрыштары

Бұл айтылғандар табиғатынан сөз сияқты жаратылған жалқы есімдерге де тән болып келеді. Зат – ұғым – сөз ретіндегі орын тәртібін сақтау, мәселен, топонимикада географиялық нысан – ерекше бір белгі – атау түрінде көрініс береді. Ендеше географиялық нысанға жаңа атау бергенде, осы үлгіні басшылыққа алып, оның ерекше бір белгісіне қарау қажет болады. Мы-

салы, Алтай тауының ең биік шыңы Мұзтауды көрші отырған үш ел бес түрлі атаған. Атап айтқанда: қазақтар – Мұзтау (Мұздытау), алтайлар – Қатын бажы(басы) немесе Ақсуулы, орыстар – Белуха немесе Катунские столбы түрлерінде атаған. Бұдан үш халықтың жер-суға ат берудегі байқампаздығы, тілдік, уәжділік және логикалық ерекшеліктері байқалып тұр.

Табиғи нысанның ең маңызды белгісін – мәңгі мұз жамылғышын, бірінші болып байқап, алғаш Мұзтау деп атағанына қарағанда, бұл өлкені ежелден түркі тілді тайпалар мекендеген деген қорытынды шығаруға болады. Кейін келген адамдар ол таудың басқа белгілерін байқап, тиісінше атаған.

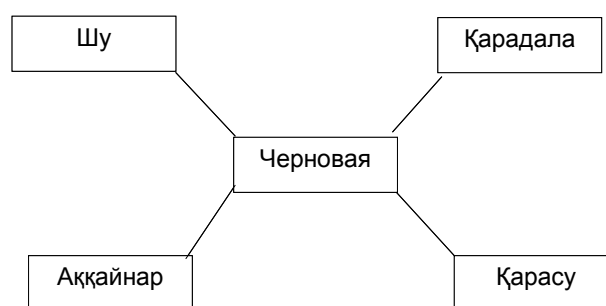
Нәтижелері және талқылау

Сонымен нысанға атау берерде, нәрестеге ақою секілді процесс жүреді, бірақ адам баласына кез келген ат қойыла беруі мүмкін, ал табиғи нысанға олай істей алмаймыз. Мәселен, Мұзтау оронимінің орнына Мүзкөл, Мұздала атаулары жүре алмайды. Георгиевка ойконимінің орнына келген Қалбатау ойконимі, әрине, өз нысанын дәл тауып тұр дей алмаймыз. Жалқы есімнен сауатсыз адамдар қойғаннан кейін, амал жоқ таңбалық қызметін атқаруға мәжбүр болуда.

Тыңнан атау жасарда, көптеген қателіктер, кездойсоқ жағдайлардың кездесіп отырғаны жер-су аттарының сол жер туралы ақпарат беріп, ерекше бір белгісін, қасиетін білдіріп тұратынын ескермеуден туындайды. Көшпелі халық табиғатпен етене араласып өмір сүргендіктен, жерге ат беруден ешқашан қателік жібермеген. Мәселен, қазақ *Жалаулы* көлі дегенде, моңғол *Нарын* өзені дегенде нені айтпақ болған? Жалаулы гидрониміне оның жағасында өскен жалаубас қамыс уәж болса, Нарын гидронимі моңғол тіліндегі *нарийн* «жіңішке» сөзінен шығып, өзеннің ені тар, жіңішке екенін білдіреді (Bazylkhan, 1984: 885).

Біз Шығыс Қазақстан облыстық Ономастикалық комиссиясының мүшесі ретінде географиялық нысанның бірнеше белгісін салыстыра қарап, біреуін екшеп алу тәжірибесін пайдалануға болатынына көз жеткіздік. Мәселен, Катонқарағай ауданындағы *Черновая* ауылының атын ауыстырғанда, орыс қоныс аударушылары таудан ағып түсетін қара сулы өзенді *Черновая* деп атағанын анықтадық. Тікелей аудару (калька) арқылы *Қарасу* атын ала салуға болатын еді, бірақ облыс көлемінде бірнеше Қарасу ауылы бар болып шықты. Ал атаулардың жиі қайталануы топонимнің қоғамдық қызметін қиындатып жіберетіні белгілі. Ол өзеннің тарихи атауы *Шу* болған деген дерек те табылды, өкінішке орай Шу өзені, қаласы Қазақстанда бар болғандықтан, тағы қайталауға ұшырамауды көздедік. Ауылдың жанында қыста қар тоқтамайтын, желді *Қарадала* жер телімі бар болатын. Қарадала атауын жергілікті тұрғындар

қолдамады (көпшілік қауымға атаудың нысанға сәйкестігі емес, әдемі, жарқырағаны қажет екен). Елді мекеннің тағы бір ерекшелігі ауылдың Бұқтырма өзені жағында көптеген қайнар, тұмалар бар екен. Сол белгісіне сүйеніп, ауыл атын *Аққайнар* деп ауыстырға тура келді. Сонда біз аталмыш елді мекеннің төрт түрлі ерекшелігінің біреуіне тоқтадық: 1) *Қарасу* – қыста қатпайтын мөлдір сулы шағын өзен; 2) *Шу* – бұл көне түркі тіліндегі «су» (М.: хак. чул «су») болуы мүмкін немесе малдың шуына ұқсас шұбалаңқы, ұзын өзен; 3) *Қарадала* – қыста қарын үрлеп кететін желді жер; 4) *Аққайнар* – қайнар, тұмасы мол жер.

3-сурет – Черновая ойконимін ауыстыруға жарайтын атаулар нұсқалары

Сонымен бірге атаудың ерекше бір белгісіне қарап, көптеген кірме атауларды қазақ тіліне тікелей аударып (калькалап) алуға мүмкіндік туады. Мәселен, кезінде қоныс аударушылар *Құмдақ* топонимін *Песчанка* деп өз тілдеріне қотарып алса, ендігі кезекте оны қайыра калькалап, *Құмдақ* атауын қайтарып алуға болады (*Құмдақ* – *Песчанка* – *Құмдақ*). Бұл – топонимдерді жаңғыртудың ең оңай жолы.

1-кесте – Калькалау әдісінің үлгісі

Ежелден бері	1760, 1870 жылдардан бері	2005 жылдан бері
<i>Құмдақ</i>	<i>Песчанка</i>	<i>Құмдақ</i>

Қорытынды

1. Қазіргі аудио-видео техникалар мен транспорт түрлері жетілген заманда жер-су аттарын анықтау немесе жаңарту үшін, географиялық нысандарды көзбен көріп, қолмен ұстап барып,

тиісті шешім шығаруға әбден болады. Бұл – міндетті де. Өйткені сөзжасам (топонимжасам) арқылы тың атаулар жасамас бұрын, ол табиғи нысанды көзбен көріп, ерекше белгісін анықтап алса, атау мен нысан арасында сәйкессіздік болмас еді. Топонимжасам арқылы жаңа атаулар тудырғанда, ол атау (мәселен, сөз) географиялық нысанмен (мәселен, зат) үндес келіп жатуға тиіс. Олай болмаса, жаңа атауда ешқандай жалқы есімдік қасиет қалмайды. Ол мән-мағынасыз дыбыстар тіркесі ғана болып шығады.

2. Ең алдымен кірме атауларды ауыстыру арқылы мейлінше шұбарланған Шығыс Қазақстан топокеңістігін тазалап алу міндеті тұр. Бұл міндет Егемендік алғаннан бері шешімін таппай келеді. Әсіресе Қазақстанның солтүстігі мен шығысында кірме атаулардың пайызы әлі де жоғары. Бұл аталмыш аймақтардың геосаяси орны мен демографиялық жағдайларын ескере отырып, үздіксіз жұмыстар жүргізілуге тиіс.

3. Кірме атаулармен бірге кеңестік дәуірде еніп, жадымызға сіңіп кеткен *Алғабас*, *Еңбек*, *Жаңадәуір*, *Жаңаұлгі*, *Қызылжұлдыз* тәрізді ұраншыл, саясатшыл атауларды да алмастыру қажет. Өйткені мұндай топонимдер жердің ерекше бір белгісін, бедерін білдірмейді. Қазіргі кезде ондай дерексіз сөздерден жасалған атауларды алмастырғанды қойып, қайтадан көбейіп келеді. Мысалы, жер-су аты ғылымынан хабарсыз көптеген «әуесқой топонимдер» *Ақмарал*, *Ынталы*, *Ынтымақ*, *Береке*, *Өркениет*, *Өргебас*, сияқты жалқы есімге ешқандай қатысы жоқ ойконимдерді қаптатып жіберді. Сонда бұрынғы *Алғабасты* қазіргі *Өргебасқа* айырбастағанда не ұттық деген заңды сұрақ туады? Топонимиканың заңдылығын білмегендіктен, ойға келген ата-

уды қоя салу барлық облыстарға тән «ауру» болып отыр. Тілдегі зат пен сөз сияқты, атау географиялық нысанды дәл белгілеуі керек деген қағида ұмытылған. Қазақ ықылым заманнан бері ақ тауды – *Ақтау*, қара тауды – *Қаратау* деп атағанын ескермейміз.

4. Қазіргі кезде жер-су аттары иесіз, қараусыз қалған сала болғандықтан, әркім өз тегінің атын шығаруға пайдаланатын көз етіп алды. Белгілі ғалым Мекемтас Мырзахметов жерге адам атын қою қазаққа тән емес, оның европадан келген үрдіс екенін айтады. Құрметті адамдарды мәңгілеу үшін, қала көшелеріне, мектептерге, түрлі мекемелерге есімін берсе жеткілікті. Ал адам есімдерін жер-суға қоя беретін болсақ, көп ұзамай-ақ антропонимдер топонимдерді ығыстырып шығаратыны ақиқат-шындық.

5. Қазақ топонимдерін қайта құрудағы негізгі міндет қазақы атауларды сақтап қалу ғана емес, ғаламдасу кезінде ұлттық бейнені танытатындай ұлттық топонимдер жасау болып табылады. Қазақстан жеке ел болып, тілін өміріне арқау етуді алға қойып отырғанда, енді осыдан былай сәтсіз жасалған атаулардың, кірме атаулардың топонимдерімізге енуіне жол беруге болмайды. Еліміздің баға жетпес қазыналарының біріне жататын топонимдерді қалай болса солай қолдану, саудаға салу орын алып келген болса, ендігі кезекте белгілі жүйеге енгізіп, дәстүрлі модельдер арқылы саналы түрде атаулар жасауға көшуге болады. Қазақ топонимдерінің дәстүрлі сөзжасам модельдері біздің тарапымыздан жанжақты қарастырылған. Табиғи нысанның ерекше бір белгісін тауып алғаннан кейін, дайын топонимжасам модельдеріне қарап, жаңа атау беру көп қиындық келтіретін шаруа болмаса керек.

Әдебиеттер

- Қазақстан Республикасының географиялық атауларының мемлекеттік каталогы. 5-том, I-II бөлім. Шығыс Қазақстан облысы. – Алматы, 2004. – 321 б.
- Сапаров Қ., Бияров Б. Шығыс Қазақстан облысы топонимдерінің қалыптасу ерекшеліктері / География және табиғат. – 2006. – №4 (22). – Б. 14-17.
- Мәдиева Г., Иманбердиева С.Қ. Ономастика: зерттеу мәселелері. – Астана: «1С-сервис» ЖШС, 2005. – 240 б.
- Базылхан Б. Монғол-қазақ толь (Монғолша-қазақша сөздік). – Улаанбаатар-Өлгий, 1984. – 885 б.

References

- Bazylkhan B. (1984). Mongol-Kazakh roofing (Mongola-Kazakh dictionary). Ulaanbaatar-Olgii, 885 p.
- Madiyeva G. Imanberdiyeva S.K. (2005). Onomastics: the research problem. Astana: 1C-service LLP, 240 p.
- Saparov K., Biyarov B. (2006). Features of formation of toponyms of East Kazakhstan region / Geography and nature. № 4 (22). P. 14-17.
- State catalogue of geographical names of the Republic of Kazakhstan. Volume 5, Part I-II. East Kazakhstan region. Almaty, 2004. 321 p.